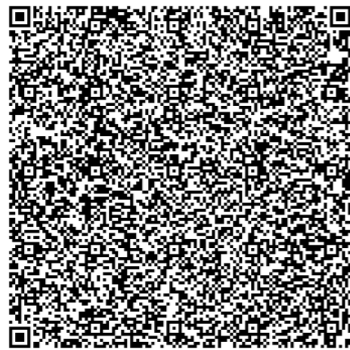

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat.

Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a *Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból* III. kötete.

A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

ISBN 978-617-7404-27-8

9 786177 404278

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

SZERKESZTETTE:
MÁRKU ANITA ÉS TÓTH ENIKŐ

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

UNGVÁR, 2017

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

TÖBBNYELVŰSÉG, REGIONALITÁS, NYELVOKTATÁS

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból III.

Szerkesztette:

Márku Anita és Tóth Enikő

„RIK-U”
Ungvár, 2017

БК 81.1
УДК 81'27

Az a tanulmánykötet, melyet a kezében tart az Olvasó, azokból a kutatási eredményekből mutat be ízelítőt, melyekkel a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont munkatársai jelenleg foglalkoznak. A kötetben helyet kaptak velünk szorosán együttműködő kollégák írásai is, akik egykori vendégkutatóként vagy a főiskola, a Filológiai Tanszék oktató-kutatójaként Kárpátalján végeztek/végeznek nyelvészeti vonatkozású kutatásokat. Jelen kötet a 2015-ben indult sorozat, a Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. kötete. A gyűjteményben szereplő tanulmányok gerincét a többnyelvűség, a regionalitás és a nyelvoktatás egymásra épülő egysége, *egyensúly*a alkotja: a kutatások a nyelvhasználat, az identitás, az oktatás, a nyelvoktatás, a nyelvi jogok, a kárpátaljai etnikai és nyelvi sokszínűség történeti és jelenlegi kérdéseit boncolgatják.

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv: Márku Anita

A borítón ifj. Hidi Endre *Egyensúly* c. land art alkotása látható

Lektorálta:

Dr. habil. Bartha Csilla,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

Dr. Beregszászi Anikó,

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. Hámori Ágnes,

MTA Nyelvtudományi Intézet, Többnyelvűségi Kutatóközpont

ISBN 978-617-7404-27-8

© A szerzők, 2017
© A szerkesztő, 2017

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

I. Többynnyelvűség

Csernicskó István: <i>Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében</i>	13
--	----

Tóth Enikő: <i>A 2012-es nyelvtörvény adta jogok és lehetőségek gyakorlati megvalósulása Kárpátalja Beregszászi járásának önkormányzati hivatalaiban</i>	45
--	----

Karmacsi Zoltán: <i>A nyelvi tájkép változásának egy aspektusa</i>	54
--	----

Szakál Imre: <i>„... rendeletek szóról-szóra lefordítassanak...” Hivatali nyelvhasználat Beregszászban 1919–1920-ban</i>	61
--	----

Lechner Ilona: <i>A relevanciaelmélet érvényesülése fordítás során európai uniós szövegeket vizsgálva</i>	73
---	----

Товт Михайло – Черничко Степан: <i>Нові засади мовного регулювання в Україні у дзеркалі конституційно-правового аналізу національного законодавства та міжнародних зобов'язань України</i>	84
--	----

Пилипенко Гліб: <i>Українська мова закарпатських угорців</i>	100
--	-----

Черничко Степан: <i>Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики</i>	108
---	-----

II. Regionalitás

Hires-László Kornélia: <i>Etnikai kategóriák a beregszásziak mindennapi diskurzusaiban</i>	121
--	-----

Márku Anita: <i>A kárpátaljai magyarok internetes nyelvhasználat: identitás és digitális identitás</i>	137
--	-----

Lengyel Zsolt: <i>Lexikai szomszédossági viszonyok kárpátaljai és magyarországi 10–14 évesek körében</i>	153
--	-----

Bárány Erzsébet: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai ukrán irodalmi művekben</i>	172
--	-----

Gazdag Vilmos: <i>Nyelvi interferencia a kárpátaljai magyar irodalmi művekben</i>	178
---	-----

III. Nyelvoktatás

Husztai Ilona: <i>A tanárok nyelvtudásszintjének szerepe az angoloktatásban a kárpátaljai magyar iskolákban</i>	189
---	-----

Máté Réka: <i>Tizenegyedik osztályos tanulók idegennyelv-tudásának vizsgálata (kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolák példája alapján)</i>	203
Dudics Lakatos Katalin: <i>Az iskolatípus és a nyelvjárási attitűd</i>	213
Черничко Степан: <i>Дискриминация учащихся школ Украины с венгерским языком обучения</i>	223
A kötet szerzői	234

Lechner Ilona

A relevanciaelmélet érvényesülése fordítás során európai uniós szövegeket vizsgálva

A tanulmány a fordítástudomány mibenlétét és létjogosultságát mutatja be, kognitív pragmatikai szemszögből vizsgálja meg a fordító tevékenységét, a transzlatorikus rendszerben betöltött szerepét, illetve a létrehozott nyelvi produktum megfelelőségét elsősorban a relevancia szempontjából. A szerző a témával kapcsolatos szakirodalmi áttekintést követően európai uniós szövegek angol, német és magyar változatait vizsgálja meg. Az elemzés során azonosságokat, illetve eltéréseket emel ki, és arra keresi a választ, hogy azok milyen tényezőkre vezethetők vissza, milyen összefüggésben állnak a kognitív környezet, relevancia és kontextus fogalmakkal.

Kulcsszavak: transzlatorika, kognitív környezet, relevanciaelmélet, kontextus, azonosság

The article presents the nature and legitimacy of translation studies; it examines the function of a translator, its role in the system of translation studies and the generated linguistic product from the point of view of cognitive pragmatics. After reviewing the literature on the topic under analysis, the author investigates the English, the German and the Hungarian versions of texts on the European Union. In the course of analysis the author highlights the similarities and the differences between the versions, the factors which may cause them, and also their connection with the cognitive context, relevance and the general context.

Keywords: translation studies, cognitive context, relevance theory, context, identity

1. Bevezető

A mai Európának nincs olyan országa, amelynek lakói mindannyian egyetlen nemzethez tartoznának, ezáltal ugyanaz lenne az anyanyelvük. A nemzeti kisebbségek tagjai, akik a többségi társadalom nyelvét esetleg nem beszélik, hátrányban vannak az élet minden területén, legyen szó hivatalos ügyintézésről, továbbtanulásról, hétköznapi szituációkról. Kárpátaljai viszonylatban ezt a tényt empirikus kutatások eredményei bizonyítják (Márku 2013, Cserniczkó 1998, Cserniczkó szerk. 2010).

A nyelvi akadályok leküzdésének egyik legkézenfekvőbb módja a fordítás. De vajon ugyanazt az információt kapja-e meg az eredeti és a fordított szöveg olvasója, beszélhetünk-e ekvivalenciáról a két nyelvi produktum között? Laikusok szerint fordítás során egyszerű átültetésről, funkcionális megfeleltetésről van szó egyik nyelvről a másikra. Ha viszont csak ennyit takar ez a tevékenység, akkor mindenki lehet fordító, aki két nyelvet megfelelő szinten ismer, nem beszélve azokról, akik két-, vagy akár többnyelvű környezetben élik mindennapjaikat. A feltett kérdés megválaszolása korántsem ilyen egyértelmű, különben nem létezne a fordításelmélet vagy fordítástudomány, illetve idegen szóval élve transzlatorika (vö. Bańczerowski 2000: 389), mint nyelvtudományi diszciplína.

A transzlatorika kutatási területe meglehetősen széleskörű, a fordítási tevékenységtől kezdve a fordítói kompetenciákon át a fordítás értékeléséig számos kérdést felvet. Jelen dolgozatban arra keresem a választ, hogy milyen tényezők befolyásolják a fordítót tevékenysége során, milyen szempontokat tart szem előtt, hogyan érvényesül a relevanciaelmélet fordításkor.

A kérdések megválaszolása érdekében az első fejezetben a szakirodalomban megjelent véleményeket foglalom össze a kognitív pragmatika szemszögből megközelítve, majd három nyelv (angol, német, magyar) viszonylatában európai uniós szövegeken vizsgálom meg hipotéziseimet. A kutatás tervezésekor kiindulási hipotézisem az volt, hogy az Európai

Unió nyelvpolitikai törekvései ellenére különbségek fedezhetők fel az eredeti és fordított EU-s szövegekben attól függően, hogy a fordító mit tartott relevánsnak kiemelni.

Az angol nyelvet megértő és beszélő, magyar anyanyelvű germanista lévén adódott, hogy a fent említett problémákat az általam ismert nyelvek viszonylatában vizsgáljam meg. Kiindulási hipotézisem alátámasztása céljából ugyanazon szövegek angol, német és magyar változatát vettem szemügyre, melyek az Európai Unió hivatalos honlapjáról¹ származnak. Három leíró jellegű szöveget választottam ki. Egyedüli szempont az volt, hogy azok nem egy konkrét, hanem általában mindegyik tagállamra vonatkozó szövegek legyenek.

2. Mi a fordítás?

Magát a fordítást, mint tevékenységet a nyelvészeti tudományterületek az általuk vallott elméletekre alapozva eltérően értelmezik és definiálják.

A nyelvészeti fordítástudomány meghatározása szerint a fordítás nem más, mint jelentésátvitel, miközben a forrásnyelv jeleit helyettesítjük a cél nyelv jeleivel. Meglátásuk szerint fordításkor arra kell törekedni, hogy a célszövegben a lehető legnagyobb mértékben reprodukáljuk a forrásszöveget úgy formailag mind tartalmilag, vagyis azok e tekintetben azonosak legyenek. A törvényszerű megfelelésekre helyezték a hangsúlyt, főleg szavak, szó szerkezetek, esetleg szintaktikai szerkezetek terén (Catford 1965).

A szövegnyelvészet álláspontja szerint a fordítás úgy valósul meg, hogy a forrásszöveg indukálja a célszöveg létrehozását (Neubert 1985). Magára a szövegre úgy tekint, mint a fordítás egy elemére, kiemeli, hogy a szöveg egy meghatározott szituációban és kultúrában születik, ennél fogva fordításkor figyelembe kell venni a szituáció faktorait, a szövegtipológiai konvenciókat, a célközönség tudását és elvárásait, valamint a szöveg funkcióit. Központi jelentőségű nézőpontjuk szerint a kommunikációs azonosság, ami abban nyilvánul meg, hogy a forrás- és célszöveget meghatározott kommunikációs szituációban, adott kultúrában egyformán ítélik meg.

A funkcionalista elméletek szerint a fordítás egy céltudatos, tervszerű tevékenység, transzkulturális interakció, ami arra irányul, hogy létrehozzunk egy célszöveget, ami megfelel a kijelölt céloknak, valamint a célközönségnek célzott körülmények között. A célszöveg aktuális formája tehát a tervezett céltől függ, nem pedig kizárólag a forrásszöveg struktúrájától. A cél nem az, hogy a forrás- és célszöveg azonos legyen, hanem, hogy az utóbbi megfeleljen az elé tűzött céloknak (Nord 1997). A fordítás tehát nem egyszerű helyettesítési folyamat, hanem egy komplex szövegproduktív tevékenység eredménye (vö. Schäffner 2004: 1255).

A kognitív tudományok kiemelik, hogy a fordítás valójában a fordító részéről döntések sorozata, melyek arra irányulnak, hogy az eredeti szöveg stíuselemeit hogyan értelmezi, és a cél nyelvi szöveg mintarendszeréből milyen nyelvi mintákat, elemeket választ ki. Ezek a döntések kognitív keretben történnek, ami azt jelenti, hogy minden ember rendelkezik egy konceptuális bázissal, amelyben a népi tudás, tapasztalás, világlátás, világérzet tömörül. Ezzel a kognitív kerettel közelíti meg a fordító a szöveget, tehát saját elképzelése van az emberi értékekről, körülötte lévő tárgyról, emberek közötti világról (vö. Cs. Jónás 2010: 5–6). Az értelmezési folyamatban központi szerepet játszanak a kulturális tényezők (vö. Simcovich 2008: 53), a testi tapasztalatok, a kontextuális hatások (vö. Kövecses–

¹ <http://scic.ec.europa.eu/>.

Benczes 2010: 232–236). Ennek megfelelően végzi el a fordítói tevékenységet. A fordított szöveg egy célközönség számára készül, a fordító tehát az ő igényeihez, általános emberi, kulturális és élettapasztalatból fakadó ismereteihez igazítja azt (vö. Illés 2011: 146).

3. Ki a fordító?

Nem minden idegen nyelvet beszélő ember lehet fordító. Ahhoz, hogy valaki jó fordító legyen, számos kompetenciával kell rendelkeznie. Alaposan ismernie kell a forrás- és célnyelvet egyaránt (morfológiai, szintaktikai, stilisztikai, pragmatikai ismeretek), azt a szakterületet, amelyhez a lefordítandó szöveg tartozik, éreznie kell a szöveg által keltett társadalmi, érzelmi, illetve kulturális konnotációkat (Crystal 2003: 428). A fordító Klauzy (2012: 137) szerint kulturális filterként funkcionál, vagyis kiszűri az idegenséget a fordított művekből.

A fordító egy translatorikus rendszer központi része, melynek elemeit az 1. ábra foglalja össze.

1. ábra. A translatorikus rendszer

(vö. Banćzerowski 2000: 389)

ADÓ → A-SZÖVEG → FORDÍTÓ → B-SZÖVEG → VEVŐ

Szöllősy (2007) kiegészíti a fenti modellt (2. ábra).

2. ábra. A fordítás paradigmája²

(vö. Szöllősy 2007: 29)

SZERZŐ → SZÖVEG I → OLVASÓ → SZERKESZTŐ → FORDÍTÓ →
II. SZÖVEG OLVASÓJA → SZÖVEG II → HALLGATÓSÁG

A 2. ábra értelmezése szerint a fordító egyidejűleg szerkesztői feladatokat is ellát, sőt ő az új szöveg első olvasója is. Az eredeti szöveget valójában úgy fordítja le, ahogyan ő értelmezi, és az olvasóhoz csak az a verzió jut el.

A rendszer értelmezésekor felvetődik a kérdés, hogy az A (I) – szöveg (vagyis az eredeti forrásnyelven írott) és a B (II) – szöveg (tehát a célnyelvre fordított) azonos szemantikai, valamint pragmatikai jelentéstartalommal rendelkezik-e. A szakirodalom szerint teljes mértékű azonosságról nem beszélhetünk (vö. Cook 2010: 56). A következő alfejezetben tekintsük át, milyen szinteken beszélhetünk azonosságról.

4. A fordítás mint produktum

4.1. Szövegek azonossága vs. eltérése

Az azonosság a fordítástudományok egyik legvitatottabb terminusa. Két szöveg eltérő szinten lehet azonos, illetve eltérő. Különbség adódhat a nyelvek fonológiai és/vagy grafológiai rendszeréből (pl. kínai–magyar). Az eltérések következő szintje a morféma, mint legkisebb

² Az ábra szövege a szerző fordítása.

jelentést hordozó egységek, lexikológiai egységek, melyeket mondattá formálunk. Ezek kiválasztásánál már közrejátszik a szemantika, vagyis a jelentés is. A mondatokból koherens egészet, szöveget alkothatunk. Mindez elképzelhető a nyelv formális szintjén, miközben nem veszünk tudomást a nyelv felhasználásának módjairól. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy a nyelvet többnyire meghatározott kommunikációs szituációban használjuk, megjelenik a nyelv pragmatikai jelentése, melyet nemcsak a nyelvi formák befolyásolnak, hanem a kontextus is, beleértve a közvetlen szituációt, a gesztikulációt, a kommunikációs aktus résztvevőinek kulturális háttérét, gondolkodását, érzelmeit, intencióit (vö. Cook 2010: 56). A fordítás kritériuma nem az azonosság, hanem az ún. optimális hasonlóság (vö. Heltai 2009: 32), amelyet a relevancia elve határoz meg. A következő alfejezetben összefoglalom az említett elvről szóló szakirodalom egy részét, különös tekintettel a relevancia és a fordítás kapcsolatára.

4.2. Relevancia és fordítás

A relevanciaelmélet Sperber & Wilson (1986) nevéhez fűződik, de Gutt volt az, aki az elméletet a fordításra vonatkoztatta 1989-ben megírt disszertációjában, mely könyv formájában 2000-ben jelent meg. Gutt definíciója szerint a fordítás interlingvális interpretatív kommunikáció másodlagos kommunikációs helyzetben, amelyben a fordító kommunikál a másodlagos olvasóval. A fordítás fontos ismérve, hogy azáltal próbál releváns lenni, hogy hasonlít egy másik szövegre (Heltai 2009: 32).

A relevanciaelmélet alap gondolata az, hogy egy információ akkor releváns, ha bizonyos módon kapcsolatba lép az ember világról alkotott feltételezéseivel (Zachar, idézi Wilson & Sperbert 2012: 269). Az elmélet egyik központi fogalma a *kognitív környezet*, vagy ahogy eddig nevezük a fordító vagy az olvasó világról alkotott előzetes ismeretanyaga. Gutt (2000) szerint a sikeres kommunikáció kulcskérdése, miként választják ki a hallgatók a tényleges, beszélő szándéka szerinti felvetéseket valamennyi lehetséges, a kognitív környezetből kiválasztható felvetésből (vö. Gutt 2000: 27).

Az elmélet fontos alaptézise az is, hogy egy információ csak akkor releváns, ha úgy mond az olvasónak megéri az értelmezési folyamatba fektetett energiát, vagyis nem túl nagy a feldolgozási erőfeszítés. Heltai (2009) megfogalmazásában a kommunikáció eszerint a felfogás szerint költség/haszon módon működik. Minél nagyobb a kontextuális hatás, és minél kisebb a feldolgozási erőfeszítés, annál relevánsabb a megnyilatkozás. A következő alfejezetben arra keressük a választ, mi is az a kontextus.

4.3. Kontextus és relevancia

A kontextus tudományának a pragmatikát szokás nevezni, de ez a fogalom sokkal szélesebb körben kutatott a nyelvészeti diszciplínákban, s mindegyik saját elméleti keretének megfelelően fogalmazza meg annak lényegét, funkcióját.

A pragmatikai kutatások abból indulnak ki, hogy a kontextust megkülönböztetik a szituációtól, központi fogalmuk pedig a már említett *relevancia*. Alaphipotézisük, hogy a kontextus nem a rajtunk kívüli világban, hanem az elménkben van. A kontextus a külső körülmények belső mentális reprezentációja. A kontextus nem előre adott, létrehozásához szükség van a szituációban részt vevő egyének konstruktív tevékenységére (vö. Tátrai 2004: 480). Widdowson (2007) szerint a kontextus nem az, amit felfogunk, észlelünk egy szituá-

cióban, hanem amit relevánsnak ítélünk meg. Vannak a szituációnak olyan elemei is, melyeket bár észlelünk, de értelmezési folyamatunk során nem tartunk relevánsnak. A relevanciát tehát a szituációban részt vevők teremtik meg (vö. Widdowson 2007: 19).

A fordításra vonatkoztatva, írott kommunikációról lévén szó, az történik, hogy a fordító elolvas egy szöveget, melynek értelmezéséhez az ő általa relevánsnak ítélt jegyeket választja ki, ami nem feltétlenül esik egybe a szerző által relevánsnak ítélt jegyekkel. A lefordítandó szövegnek van ugyan egy szemantikai jelentése, de a pragmatikai jelentés nem a szövegben van. A szövegben értelmezési lehetőségek vannak, amelyeket az olvasó (jelen esetben fordító) a szövegbe rejtett utalások, implikatívák segítségével és a szöveggel folytatott interakciója valósít meg (vö. Widdowson 1979), vagy is tesz explicitté. Illés (2011) megfogalmazásában „az általa létrehozott szöveg élettelen marad, ha az olvasó nem tesz bele értelmet nyelvi és a világról alkotott ismereteinek aktivizálása segítségével” (Illés 2011: 147). A fordító tehát azt a jelentést viszi át az általa létrehozott produktumba, amelyet ő felépített a konstruktív értelmezési folyamata során.

5. Európai uniós szövegek elemzése

A fent említett elméleti kérdéseket és felvetett problémákat jól illusztrálhatják a különböző nyelveken megtalálható európai uniós szövegek. Az EU szerint „a nyelvpolitika kitüntetett figyelmet érdemel, hiszen a tagállami tudat mellett Európában a kulturális és a nyelvi sokszínűséget is meg kell őriznünk. Továbbá az állampolgárokra vonatkozó különböző uniós jogszabályokat is lehetővé kell tenni mindenki számára, hogy saját nyelvén megértse és véleményt formálhasson velük kapcsolatban” olvasható az unió honlapján³. Ez azt jelenti tehát, hogy a közérdekű szövegeket minden tagállam hivatalos nyelvén elérhetővé kell tenni, vagyis minden nyelvre le kell fordítani. Ennek költségei miatt felmerült, hogy be kellene vezetni egy közös, úgynevezett munkanyelvet, melyet az uniós ügyek intézésekor használnának. Ezt az ügymond „tisztiséget” betölteni pedig az angol nyelv lenne a legmegfelelőbb (vö. Theo von Els 2005: 227). Ammon (2006) erre a felvetésre felháborodással reagál, és a német, francia, illetve spanyol nyelvek létjogosultságát boncolgatja olyan számadatokkal alátámasztva érvelését, melyek arra vonatkoznak, az unió lakosságának hány százaléka beszéli az említett nyelveket (vö. Ammon 2006).

Az Európai Unió intézményeiben három munkanyelvet használnak, elsősorban az angolt és a franciát, néha emellett a németet (vö. Ammon 2006: 321). Az európai uniós szövegek többsége eredetileg angolul íródik, majd erről készülnek a fordítások a különböző nyelvekre a Fordítási Főigazgatóság munkatársai által. A német szöveget a német nyelvű célközönség, míg a magyart elsősorban Magyarország lakosainak fogalmazzák meg. Felvetődik a kérdés, hogy kinek íródik az angol? Véleményem szerint költői kérdéssel állunk szemben, hiszen az angol nyelvet, mint lingua franca-t mindegyik tagországban a lakosság egy része érti és beszéli, vagyis angolul el tudják olvasni és meg tudják érteni az adott szöveget. Vajon ugyanazt a jelentést konstruálják-e a több nyelven beszélő lakosok, miközben angolul, illetve anyanyelvükön olvassák azokat? Bizonyára nem, hiszen a két szöveg másképp releváns, a célközönségtől, azok kognitív környezetétől, a fordító és az olvasó által befektetett energiától és még számos más tényezőtől függően.

³ http://www.euvonal.hu/index.php?op=kozossegi_politikak&id=44.

A szövegek címében máris felfedezhető az első eltérés. Míg az angol–német verzió szerzője az európaiakhoz intézi szavait, *'Europeans united in diversity'*, *'Die Europäer: in Vielfalt vereint'*, addig ezt magyarra *'Sokszínűségben egyesült Európa'*-ként fordítják le. A magyar szöveg egységre utal, míg a másik két esetben vonatkozhat a cím az európai polgárokra vagy az európai országokra is. Ennek pont az ellenkezőjét bizonyítja az, hogy az angol és német szövegekben európai népekről, a magyarban viszont európai állampolgárokról beszélhetünk: *'among the peoples'*, *'der Völker Europas'*, *'az európai állampolgárok'*. Történik ez ugyanazon szövegen belül. Míg a címben a magyarok kiemelik az egységet, a szövegen belül eltekintenek ettől. A második szövegben ugyancsak megerősítést nyer az előző gondolat, hiszen a magyar fordító *'a kontinens országai közötti'* együttműködést említ, melyet a német és angol szövegek szerzője európai nemzetek közötti együttműködésként fogalmaz meg, *'between Europe's nations'*, *'zwischen den europäischen Nationen'*.

Gyakran előfordul, hogy egy-egy szó, kifejezés, szövegrész nem fedti ugyanazt a jelentéstartalmat a különböző nyelvekben. Ennek oka lehet, hogy az adott nyelvben nincs rá megfelelő kifejezés, vagy a fordító egyszerűen nem tartotta relevánsnak kiemelni, kidomborítani – akár körülírással, vagy más nyelvi eszközzel – azt a bizonyos jelentéstöbbletet, ami a másik nyelvben megtalálható (lásd 1. sz. melléklet 2., 3., 4., 5., 7., 10., 11., 13., 16., 17. sorok).

Példaként vegyük szemügyre a *'committed to'* és *'sich verschrieben haben'* igét, melyek jelentése [állást foglal/elkötelezi magát valami mellett]. A magyar nyelvű szövegben a *'dolgozni'* igét használja a fordító, melynek jelentéséből hiányzik az elkötelezettség jelentéstartalom.

Az Európai Uniót, mint intézményt a német célközönség számára némileg másképp mutatja be a szerző, mint azt az angol és magyar nyelvű teszi. Erre két szövegrészlet is bizonyítékul szolgál. Az angol és magyar szövegek szerzője az uniót családként konceptualizálja: *'family of democratic countries'*, *'demokratikus országok családja'*, míg a német szövegben az országok között ilyen fajta kötelék nem érzékelhető: *'Zusammenschluss [egyesülés, összefogás] demokratischer europäischer Länder'*. Továbbá a szerzők/fordítók az uniót az angol szövegben mint *'a European institution'*, a magyarban mint *'egy olyan európai intézmény'*, a németben viszont mint *'... einer überstaatlichen [államok fölötti] europäischen Institution'* intézményként definiálja. A németek történelemből ismert felsőbbrendűségi, vagy éppen egységre vonatkozó törekvéseinek nyomai megtalálható a szövegben. Az *'überstaatlich'* kifejezés ugyanis utalhat arra, hogy az EU egy, a tagállamokat összefogó intézmény, viszont értelmezhetjük ezt irányító szervezetként is. Németországi viszonylatban ez releváns információ.

A német fordító számos esetben egzaktabban fogalmaz, pontosítja az információkat, ezáltal csökkenti a megértésre fordítandó energiát az olvasók körében. Mindez visszavezethető az elméleti részben felvázolt költség/haszon felfogásra. Azáltal, hogy kevesebb energiával megértik a szöveget, relevánsabbá válik számukra a megnyilatkozás. A következő nyelvi példák illusztrálják a megállapítást: *'by all EU leaders'*, *'az EU vezetői'*, *'von allen Staats- und Regierungschefs der EU-Mitgliedstaaten [az EU-tagországok állam- és kormányfői által]'*. Az EU vezetőit konkretizálja, leírja, hogy azok nem mások, mint a tagországok állam- és kormányfői. Arra is van precedens a német szövegben, hogy egy egész mondatral (*'Das Motiv der Flagge ist bis heute gleich geblieben.'* [A zászló motívuma máig ugyanaz maradt]) magyarozza azt, amit az angol és magyar szövegben egy szóval kifejeznek.

Mivel korábban már leírta a fordító, hogy *a zászló motívuma máig megmaradt*, az utolsó mondatban nem ismételi önmagát, és kihagyja a fordításból a *'ma'* szót (lásd 1. sz. melléklet 17–18. sorok). Ugyanerre az észrevételre szolgál bizonyítékul a harmadik szöveg címe is, mely szerint az angol és magyar szövegek a zászlót európaiként (*'The European flag'*, *'Az európai zászló'*) minősítik, míg a német konkrétan az *'Európai Unió zászlója'*-ként titulálja azt. A német szöveg címében jelen esetben is már említett pontosab megfogalmazás dominál, illetve a háttérben a már említett *EU mint család*, illetve *egység* felfogás is állhat. A német szövegből az derül ki, hogy Európa nem feltétlenül azonos az Európai Unióval.

A következő szöveg címe az angol és német nyelvekben azonos (*'Europe Day – EU Open Doors'*, *'Europatag – Die EU öffnet ihre Tor'*), a magyar cím (*'Európa-nap – Uniós nyílt napok'*) viszont eltérést mutat. Ha abból indulunk ki, hogy az angol nyelvű szöveg íródott először, majd erről fordítottak német és magyar nyelvekre, akkor arra kell magyarázatot találnunk, hogy miért nem hagyta meg a magyar fordító az eredeti angol címet, melynek magyar megfelelője *'Európa megnyitja kapuit'*. Feltételezem, hogy ez a cím Magyarország lakosaiban más asszociációkat ébreszt, mint az angol és német olvasókban. Németország és Anglia⁴ az EU politikájában és gazdaságában vezető szerepet töltenek be, sokkal régebb óta tagjai az uniónak, mint Magyarország. A két ország lakosaira nem jellemző, hogy pl. a magasabb jövedelem érdekében más európai országokban vállaljanak munkát, míg Magyarországon megfigyelhető az említett tendencia. A magyar célközönség számára a *'nyílt nap'* kifejezés konkrétan utal a szöveg tartalmára, mely szerint adott a lehetőség arra, hogy informálódó céllal elmenjenek az EU intézményeibe betekintést nyerve ezzel azok működésébe.

Az elemzés során találtam példát arra is, hogy a szövegekben eltérő fogalmi metaforára utaló nyelvi kifejezések olvashatók. Mint már korábban említettem, az angol és magyar szöveg demokratikus országok *család*jaként definiálja az uniót, a német szöveg ennél tartózkodóbban, általánosabb értelemben fogalmaz, azaz *összetartozást* említ, ami persze nem csak kizárólag családon belül valósulhat meg. Szintén más metaforára vezethetők vissza az EU alakulását konstatáló szövegrészek az angol/magyar illetve német verzióban. Míg az angol szimplán kezdetet említ, amit a magyar fordító *szó* szerint átvesz, a német ezt alapkőnek tekinti, vagyis *a szervezet épület* metaforát vélem felfedezni a metaforikus nyelvi kifejezés mögött.

6. Összegzés

Következtetésként megállapíthatjuk, hogy mivel a célközönségek, az eredeti illetve a fordított szövegeké, többnyire nem ugyanaz, ebből kifolyólag azok nem csak abban különböznek egymástól, hogy más nyelven íródtak, hanem ennél árnyaltabb eltéréseket lehet közöttük felfedezni, amit a kutatási eredmények is alátámasztottak. Elkerülhetetlen, hogy a fordítás során ne következzen be szemantikai és/vagy pragmatikai jelentés-vesztesség (vö. Sabban 2010: 192) vagy jelentés-igazítás. Nem elég ugyanis beszélni a célnyelvet, ismerni kell a célközönség kultúráját, nyelvhasználati és hétköznapi szokásait, helyesen kell felmérni annak háttérismereteit, hiszen mindez hozzájárul ahhoz, hogy értelmezhető legyen a fordító által létrehozott produktum. Erre törekedve a fordító munkája során *állandó párbeszédet folytat*

⁴ Az elemzett szövegek a Brexit [British exit – brit kilépés] előtt íródtak (a szerző megjegyzése).

az olvasóval: eldönti, hogy milyen érveket fog felhozni, milyen sorrendben, milyen példák-
kal, miközben előrevetíti azokat a kérdéseket és esetleges ellenérveket, amelyeket az olvasó
a szöveg olvasása közben felvetthet (Illés 2011: 146). Mindezt figyelembe véve összességé-
ben elmondhatjuk, hogy a nyelv univerzális kivitelezési jellemzője az, hogy az kontextus-
érzékeny (vö. House 2006: 340), ennél fogva a kiindulási forrásszöveg, valamint a produk-
tumként fordítás során létrejött célszöveg soha nem hordozhatja ugyanazt a szemantikai
és/vagy pragmatikai jelentést. Ahhoz, hogy az uniós szövegeket részletesebb elemzésnek
vessük alá, ismerni kell tehát az egyes országok helyét, funkcióját, valamint lakosság általi
megítéltségét az adott országban. Ezekre az okokra vezethetők ugyanis vissza a fent emlí-
tett konkretizálások, általánosítások, egyszóval eltérések.

Forrás

- Europeans united in diversity / Die Europäer: in Vielfalt vereint / Sokszínűségben egyesült Európa
[<http://scic.ec.europa.eu/>]
Europe Day – EU Open Doors [http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/index_en.htm] / Europatag – Die EU öffnet ihre Tore [http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/index_de.htm] / Európa-nap – Uniós nyílt napok
[http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/europe-day/index_hu.htm]
The European flag [http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/flag/index_en.htm] /
Die Flagge der Europäischen Union [http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/flag/index_de.htm] / Az európai zászló [http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/flag/index_hu.htm]

Irodalom

- Ammon, Ulrich 2006. Language conflicts in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics* 16(3): 319–338.
Bańcerowski, Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szlav és Balti Filológiai Intézet Lengyel Filológiai Tanszék.
Boldog Gyöngyi 2009. Célközönség és fordítói stratégiák (Esettanulmány). *Fordítástudomány* XI(1): 84–100.
Catford, John C. 1965. Ekvivalencia, formális megfelelés és jelentés. In: Bart István – Klaudy Kinga szerk. *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest: Tankönyvkiadó, 159–183.
Cook, Guy. 2010. *Translation in language teaching: an argument for reassessment*. Oxford: University Press.
Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
Csernicskó István szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
Cs. Jónás, Erzsébet 2010. Fordításstilisztika kognitív keretben. *Fordítástudomány* XII(1): 5–15.
Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris Kiadó.
Deutsches Universalwörterbuch 2003. Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich: Dudenverlag.
Gutt, Ernst-August 2000. *Translation and Relevance. Cognition and Context*. Manchester–Boston: St. Jerome Publishing.
Heltai Pál 2005. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar Nyelvőr* 129(1): 30–58.

- Heltai Pál 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. In: Nádor Orsolya szerk. *A magyar mint európai és világnyelv. A XVIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Budapest, 2008. április 3–5.* 5/1. kötet. MANYE – Balassi Intézet, 27–53.
- Holme, Randal 2012. Cognitive linguistics and the second language classroom. *TESOL Quarterly* 46(1): 6–29.
- House, Juliane 2006. Text and context in translation. *Journal of Pragmatics* 38: 338–358.
- Illés Éva 2011. A szövegértés pragmatikája – egy érettségi feladat elemzése. *Iskolakultúra* 21(4–5): 144–156.
- Klaudy Kinga 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy Kinga 2012. Empirikus kutatások a fordító láthatatlanságáról. In: Horváthné Molnár Katalin – Sciacovelli, Antonia Donato szerk. *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe. A XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Vol. 8. Budapest–Szombathely–Sopron: MANYE–NYME, 137–141.*
- Kövecses Zoltán 2005. *Metaphor in culture: universality and variation.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Márku Anita 2013. „Po zákárpátszki”. *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben.* Ungvár: „Líra” Poligráfcentrum.
- Neubert, Albrecht 1985. *Text and Translation* (Übersetzungswissenschaftliche Beiträge 8). Leipzig: Enzyklopädie.
- Nord, Christiane 1997. *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained.* Manchester: St. Jerome.
- Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik.* 2011. Mannheim–Zürich: Dudenverlag.
- Sabban, Anette 2010. Zur Übersetzung von Idiomen im Wörterbuch und im Text: die Rolle von Kontextsensitivität und semantischer Variabilität. *Journal of Translation and Technical Communication Research (trans-kom)* 3(2): 192–208.
[http://www.trans-kom.eu/bd03nr02/trans-kom_03_02_04_Sabban_Idiome.20101218.pdf – 2013.06.21.]
- Schäffner, Christina 2004. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics* 36: 1253–1269.
- Simcovich, Rut 2008. Tango in the booth: interpreters as intercultural, interlinguistic mediators. *Language Issues* 19(2): 51–53.
- Sperber, Dan – Wilson, Deirdre 1986. *Relevance.* Oxford: Blackwell.
- Szöllősy Judit 2007. *Hunglish into English. The Elements of Translation from Hungarian into English.* Budapest: Corvina Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128(4): 479–494.
- van Els, Theo 2005. Multilingualism in the European Union. *International Journal of Applied Linguistics* 15(3): 263–81.
- Wilson, Deirdre – Sperber, Dan 1990. Outline of Relevance Theory. *Hermes, No. 5*; 35–56.
- Widdowson, Henry G. 1979. *Explorations in applied linguistics.* Oxford: Oxford University Press.
- Widdowson, Henry G. 2004. *Text, context, pretext.* Oxford: Blackwell Publishing.
- Widdowson, Henry G. 2007. *Discourse analysis.* Oxford: Oxford University Press.
- Zachar, Viktor 2012. A fordító minimális erőfeszítése – Vélt vagy valós probléma? In: Bárdosi Vilmos szerk. *A szótól a szövegig.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 269–276.

1.sz. melléklet. Szövegrészek három nyelven

1. szöveg	<i>Europeans united in diversity</i>	<i>Sokszínűségben egyesült Európa</i>	<i>Die Europäer: in Vielfalt vereint</i>
1.	Europeans	egyesült Európa	Europäer
2.	family of democratic countries	demokratikus országok családja	Zusammenschluss [egyesülés, összefogás] demokratischer europäischer Länder
3.	committed to working together for peace and prosperity (állást foglal vmi mellett)	békéért és fejlődésért dolgoznak [hiányzik az elkötelezettség]	die sich der Wahrung des Friedens und dem Streben nach Wohlstand verschrieben haben
4.	it is more than just another international organisation. The EU is, in fact ,	több, mint bármely más nemzetközi szervezet. . Egyedülálló, √ mert	mehr als alle sonstigen internationalen Organisationen. Die EU ist im Wortsinne einzigartig.
5.	with shared values.	sok a közös érték	auch mit gemeinsamen Werten
6.	among the peoples	az európai állampolgárok	der Völker Europas
7.	fosters	segíti	fördert
2. szöveg	Europe Day – EU Open Doors	Europatag – Die EU öffnet ihre Tor	Európa-nap – Unió nyílt napok
8.	EU open doors	öffnet die Tore	nyílt nap
9.	between Europe's nations	zwischen den europäischen Nationen	a kontinens országai közötti
10.	a √ European institution	Schaffung einer überstaatlichen [államok fölötti] europäischen Institution	egy olyan √ európai intézmény létrehozására
11.	pool and manage coal and steel production	Verwaltung und Zusammenlegung der Kohle- und Stahlproduktion	a közös szén- és acéltermelést
12.	the beginning of what is now the European Union	gilt als Grundstein der heutigen Europäischen Union	A mai Európai Unió kialakulásának kezdetét
13.	Local EU offices in Europe and all over the world organise a variety of activities and events for all ages .	Die Vertretungen in √ Europa und der restlichen Welt organisieren verschiedenste Aktivitäten und Veranstaltungen für Jung und Alt .	Az Európában és a világ többi részén működő helyi uniós irodák is különféle, felnőtteknek és gyerekeknek szóló programokkal várják a látogatókat.
14.	To celebrate Europe Day, the EU institutions open their doors to the public in early May in Brussels and Strasbourg.	Zur Feier des Europatags öffnen die EU-Institutionen Anfang Mai in Brüssel und Straßburg ihre Tore √ .	Az Európa-nap alkalmából az uniós intézmények Brüsszelben és Strasbourgban megnyitják kapuikat az érdeklődők előtt.

3. szöveg	<i>The European flag</i>	<i>Die Flagge der Europäischen Union [Az EU zászlaja]</i>	<i>Az európai zászló</i>
15.	European flag	Die Flagge der Europäischen Union	európai zászló
16.	by all EU leaders	von allen Staats- und Regierungschefs der EU-Mitgliedstaaten[az EU-tagországok állam- és kormányfői által]	az EU vezetői
17.		Das Motiv der Flagge ist bis heute gleich geblieben. [A zászló motívuma máig ugyanaz maradt]	
18.	All European institutions now use an emblem of their own	Alle Organe und Einrichtungen der EU ▼ verwenden eigene Embleme.	Ma már mindegyik európai uniós intézmény saját emblémával rendelkezik.

A kötet szerzői

Bárány Erzsébet, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
Nyíregyházi Egyetem Kelet- és Közép-európai Kutatóközpont

Cserniczkó István, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

Dudics Lakatos Katalin, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Gazdag Vilmos

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt

Hires-László Kornélia

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola, doktorjelölt

Huszi Ilona, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék

Karmacsi Zoltán, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Lechner Ilona

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Lengyel Zsolt, CSC, professor emeritus

Pannon Egyetem, Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

Márku Anita, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Máté Réka

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Pilipenko, Gleb, PhD

Orosz Nemzeti Tudományos Akadémia, Szlavisztika Intézet

Szakál Imre, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Tóth Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató

Tóth Mihály, CSc

Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia, Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézete

Б-13 *Багатомовність, регіоналізм, викладання мов. III. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки /* Ред. Марку Аніта, Товт Еніке. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 236 с.

ISBN 978-617-7404-27-8

Збірник наукових праць презентує результати досліджень, які проводять співробітники науково-дослідного центру ім. Антонія Годинки. У виданні представлено також наукові статті тих дослідників і викладачів кафедри філології Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II, які тісно співпрацюють з науково-дослідним центром і здійснюють філологічні дослідження саме на території Закарпаття.

Цей збірник став третім томом серії *Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки*, який вперше був виданий 2015 року.

В основі наукових публікацій лежить принцип єдності багатомовності, регіоналізму та викладання мов: дослідження спрямовані на одержання вичерпних відповідей на питання стосовно використання мов, ідентичності, освіти, викладання мов, мовних прав, історії становлення мовного колориту на Закарпатті та його перспектив.

ББК: 81.1
УДК: 81'27

Наукове видання

БАГАТОМОВНІСТЬ, РЕГІОНАЛІЗМ, ВИКЛАДАННЯ МОВ

III. Збірник статей дослідників науково-дослідного центру ім. А. Годинки

Редактори: Марку Аніта, Товт Еніке

Здано до складання: 10.12.2017. Підписано до друку 28.02.2017.
Папір офсетний. Формат видання 70х100/16. Умов. друк. арк. 19.
Зам. 120.

Видавництво: ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Друкарня: пп Лац Ч. С. м. Берегово, пл. Кошута, 4.